

LBRIS

We know
books

THEOPHIL SPOERRI

ZEII OCCIDENTULUI

**O confruntare cu păgânismul
din cultura epocii noastre**

În românește de Ioan Milea

LIMES

2025

CUPRINS

NOTĂ DESPRE AUTOR ȘI CARTE	5
INTRODUCERE	11
1. NAȘTEREA IDOLULUI	15
2. SECULARIZAREA LUI DUMNEZEU ȘI DIVINIZAREA LUMII	20
Biserica	20
Statul, omenirea, societatea	24
Mediul, lucrul, mașina	36
Destinul, credința în oracole, zeița natură ...	40
3. UMANIZAREA LUI DUMNEZEU ȘI DIVINIZAREA OMULUI	43
Zeul Logos	47
Zeul Eros.....	59
4. ZEUL ADEVĂRULUI	88
ADDENDA	
1. Despre deosebirea dintre a vedea și a crede sau limitele poeziei	93
2. Mângâierea și amăgirea poeziei	117
NOTE ȘI DOCUMENTE	
Bibliografie comentată.....	137
Post-scriptum la a treia ediție	142
Completări.....	144

obiectivitatea cinstită, nudă, dar puterea centrală a existenței s-a pierdut irevocabil. Acolo unde doar secularul pendulează în ritmuri autosuficiente, tot mai reduse, de la un weekend la altul, acolo a venit într-adevăr sfârșitul timpurilor.

Acolo sunt valabile cuvintele lui Hofmannsthal:

„Judecata de Apoi a venit pentru toți cei ce nu au înțeles semnele timpurilor.”⁴

1. NAȘTEREA IDOLULUI

Religie înseamnă „restabilirea legăturii după cădere”. Căderea și restabilirea legăturii trimit la izvorul și la glia existenței: „originarul”, locul originilor prezente. Prezența nu e însă aici o stare, ci un act. Originile veșnice – Dumnezeu – nu se împărtășesc printr-o iradiere cosmică, ci prin apariția personală din ascunsul sinelui lui. El rămâne Domnul, Creatorul, cel de care nu se poate dispune, cel ce dăruiește, subiectul absolut; el nu devine niciodată avuție, obiect.

El l-a făcut și pe om ca pe un subiect, ca pe un sine spiritual, ca pe un creator în mic, ca pe un chip al lui. De aceea vorbește cu el. Cuvântul e semnul legăturii, al legăturii spirituale conștiente, treze. Vorbirea nu are loc decât de la spirit la spirit. Întrucât i se vorbește, omul e spirit, de aceea el știe că e „el însuși”, că are conștiință de sine. Dar ființa devine actuală în act. Chemarea lui Dumnezeu e întotdeauna și o misiune. Omul e trimis în lume. Doar pe această linie continuă – de la Dumnezeu spre lume – există pentru om faptul de a fi subiect, spirit, sine, întreg, personalitate, putere deplină, libertate. Iubirea devine putere doar în darea mai departe, adevărul, claritate doar în mărturisirea mai departe, spiritul, realitate doar lucrare. Omul nu poate crea și lucra decât ca o creatură între creaturi, ca o creatură în Creație.

⁴ Citat din piesa de teatru *Der Turm* (Turnul).

LBPIS | We know books

Dar totul se întoarce la chemarea divină: doar cel cărui i se vorbește are o răspundere, doar cel chemat, o chemare.

Aici e punctul în care are loc răsturnarea. Omul nu mai vrea să acționeze ca un împuțernicit, ci prin propria-i putere deplină. El o poate face fiindcă are putere deplină. De îndată ce își întoarce puterea deplină împotriva ordinii Creației, el cade din origini. Rezultatul e înstrăinarea de Dumnezeu, înstrăinarea de sine, înstrăinarea de lume – moarte în triplă formă.

Dacă omul caută însă restabilirea legăturii cu Dumnezeu, atunci acest lucru se poate întâmpla fie prin recunoașterea căderii lui, dându-se pe mâna îndurării sau neîndurării judecătorului, fie cu ascunderea căderii, el acționând ca un rebel și încercând să-l constrângă pe Dumnezeu la un compromis.

Religia creștină e marcată de conștiința trează a căderii. În lumina revelației, creștinul vede întreaga adâncime a rupturii dintre om și Dumnezeu. El știe că restabilirea legăturii nu poate veni decât de la Dumnezeu. El știe că restabilirea legăturii a avut loc prin aceea că Dumnezeu s-a pus pe sine însuși în ruptură. Acolo unde privirea naturală nu vede decât o frângere ultimă însemnată cu sânge – crucea – credinciosul recunoaște locul în care se restabilește legătura.

Păgânismul e însă restabilire a legăturii cu ocuirea rupturii. Pentru a-și păstra puterea rebelă deplină, omul încearcă să-l facă pe Dumnezeu să asculte, scoțându-l din adâncul indisponibilității lui. El face din subiectul absolut, din Dumnezeu cel

nevăzut, un obiect concret: își face din acesta un „chip”. Dar Dumnezeu pe care ajunge să îl perceapă așa nu mai e Dumnezeu personal, ci un partener obscur, nedeslușit, o putere difuză, atmosferică, o momâie ciudată, un demon cosmic, un idol încremenit, mânios. Legătura cu el nu e una liberă, trează, personală, ci una coercitiv magică. Providența devine destin, revelația clară, un oracol ambiguu, rugăciunea plină de credință, invocație magică, ascultarea copilărească, slujire slugarnică, iubirea, frică, încrederea, teamă, trezia, nebunie și vis.

Din raportul rupt se naște o dublă posedare: energiile Creației, care nu se mai revarsă în jos și în sus, se adună la marginile rupturii, se transformă, pe partea obiectivă, în demoni, la marginea subiectivă în afecte. Ceea ce vine în întâmpinare devine putere opusă. Ea poate căpăta un accent pozitiv sau unul negativ, poate deveni un idol luminos sau unul întunecat.

Acest lucru poate fi observat chiar și în întâlnirile de zi cu zi. De pildă, atunci când mă sustrag nevoii aproapelui meu și mă vâr înlăuntrul meu, el rămâne totuși în fața vizuinii. În loc să ducă la o mișcare reală, sentimentele mele pentru el se transformă în simplă dinamică afectivă, în vagi accese sentimentale, în sentimente sacrificiale fără nicio obligație. Aceasta e partea subiectivă. Focul bengal al interiorității transformă însă și obiectul. Aproapele devine un simbol, un mit: omenirea, patria, *camerado*-ul⁵. Întâlnirea adevărată se evaporă într-o

⁵ *Camerado* cuvânt creat de poetul Walt Whitman din spaniolul *camarada* (camarad, tovarăș).

LIBRIS | We know books

asemenea gazificare. Ea învăluie poate un sacrificiu foarte mic, o faptă foarte mărunță (de pildă scrierea unei scrisori), dar cere de la mine tocmai un sacrificiu real, o faptă reală, pe când acum din aceasta s-a născut o dublă refulare, o aberație psihică, o fantasmă mitică.

Același mecanism funcționează și în forma întunecată, când puterea opusă mi se destăinuie și mi se împotrivesc amenințător. Așa ia naștere pentru burghez mitul „comunistului”, iar pentru proletar mitul „burgheziei”. Abstracție făcând de orice amenințare și de orice presiune, ele sunt sperietori pline de spaimă și de ură la care reacționăm cu stări afective nedeslușite, în loc să ne confruntăm cu curaj și în mod deschis cu puterile aflate în spatele lor. La toate întâlnirile la care percepem, pe partea subiectivă, o tulburare „motorie” – explozie sau depresie, excitare, supărare, proastă dispoziție, apăsare etc. –, putem conchide că e vreun demon prin apropiere: eul idolatrizat, aproapele refulat, un obiect „viclean”, umbra lui Dumnezeu. Pe partea obiectivă, așa ia naștere, prin destrămarea relației personale creatoare, treze, hățișul demonilor și al zeilor păgâni, iar pe partea subiectivă haosul forțelor psihologiei și al psihopatologiei, cu toate formele „bolii mortale”⁶, ale disperării și neliniștii. Păgânismul nu e altceva decât iubire destrămată, iubire strânsă în sine – iubire care își stă ei înseși în cale, iubire care se pierde în ciudă și teamă, iubire care degenerază în posesie panică. Tradusă în

⁶ Aluzie la cartea *Sydommen til Døden* (Boala mortală) a gânditorului danez Søren Kierkegaard.

subiectiv, iubirea destrămată înseamnă psihologie. Nu există, în fond, decât psihologie păgână. Psihologia creștină se epuizează în fraza: „Să iubești pe Domnul Dumnezeuul tău din toată inima ta și din tot sufletul tău și din toată puterea ta și din tot cugetul tău, iar pe aproapele tău ca pe tine însuși.”

Păgânismul e cuvânt destrămat. Cuvântul e legătură și spirit. Dacă cuvântul se destramă, legătura devine constrângere, spiritul ceva nălucitor, fantomatic, demonic.

Păgânismul e ambiguitate ultimă: omul caută originarul și ajunge la „cădere”.

Păgânismul e „căutarea lui Dumnezeu a celui rupt de Dumnezeu”: omul îl caută pe Dumnezeu și se agață de un idol. El își întoarce fața de la Dumnezeu și, închinându-se și cutremurându-se în fața umbrei lui uriașe, cade la pământ.

În acest conflict între respingere și recunoaștere, între autoafirmare și supunere, în acest amestec de omenesc și divin, de sensibil și suprasensibil, de văzut și nevăzut – în mijlocul temerii și al singurătății căderii și totuși într-un fel de orbire paradisiacă, iubind lumea și fugind de lume, în atașamentul față de eu și trădarea de sine, căutându-l pe Dumnezeu și căzând pradă demonilor, în această lume intermediară magico-estetic-mitică trăiește păgânismul. Păgânismul e un amestec de substanțe: secularizarea lui Dumnezeu și divinizarea lumii, umanizarea lui Dumnezeu și divinizarea omului.

2. SECULARIZAREA LUI DUMNEZEU ȘI DIVINIZAREA LUMII

Biserica

În acest spectacol al păgânismului occidental, Biserica merită să ocupe primul loc. Cu cât o instituție se află mai sus, cu cât e mai aproape de centru, cu atât mai periculoasă e căderea ei. Biserica e o comunitate a cuvântului. Ea nu e un sector care poate fi delimitat din afară. Ea nu coincide cu o organizație vizibilă. De comunitatea cuvântului ține ceva dublu: prezența lui Dumnezeu și prezența omului. De aceea, nu există Biserică decât acolo unde cuvântul s-a făcut trup. Credința în cuvântul făcut trup înseamnă, pentru Biserică, a fi deschisă spre cele două părți: spre Dumnezeu și spre om. De îndată ce se închide într-o parte sau alta, de îndată ce cade din dubla actualitate⁷ a cuvântului, Biserica se transformă în templu al idolilor. Biserica se închide față de Dumnezeu cel viu când încearcă să facă din actualitatea ei o continuitate. Ea vrea să pună mâna pe Dumnezeu și să-l așeze pe altar într-o formă concretă. Așa se naște mitul. Dumnezeu-Tatăl cu barbă, Fecioara cu secera lunii, Christos cel aurit pe cruce, Sfântul Petru cu cheia, Sfântul Pavel cu sabia, toți sfinții și martirii. Cine privește aceste

⁷ În sensul de a fi în act, de a fi o realitate, o prezență.

imagini cu ochi știutori își dă seama curând cât de înrudite sunt ele, lăuntric și exterior, cu idolii și cu demonii păgânilor greci, germanici, orientali și cu alții. Important e, desigur, nu atât cum și-l reprezintă omul pe Dumnezeu, cât cum stă omul în fața lui Dumnezeu. „Dacă cineva care trăiește în inima creștinismului, în Dumnezeu, merge în adevărata casă a lui Dumnezeu cu adevărata reprezentare a lui Dumnezeu în minte, iar apoi se roagă, dar se roagă în neadevăr; și dacă cineva trăiește într-o țară păgână, se roagă cu toată ardoarea infinitului, deși ochii lui se odihnesc pe imaginea unor idoli: de ce parte e atunci mai mult adevărul? Unul se roagă în adevăr lui Dumnezeu, deși se închină unui idol; celălalt se roagă adevăratului Dumnezeu în neadevăr și se închină, astfel, unui idol” (Kierkegaard)⁸.

Odată cu mitul se naște totdeauna și o liturghie magică. Se vrea ca Dumnezeu să fie asigurat prin vrajă. Misterul actualizării silite trebuie să înlocuiască taina prezenței lui pline de har. Peste tot unde vestirea cuvântului e năpădită de gesturi exterioare (tămâie, haine fastuoase, vase strălucitoare, steaguri, muzică – prea multă organizare, prea multă orgă sau prea multe alămuri) pândește pericolul ca invocația magică să acopere cuvântul întâlnirii. Ceea ce e valabil nu numai pentru Biserica catolică. Ceremoniile de convertire ale comunităților de trezire spirituală⁹ au, în excesele lor, o

⁸ Citat din S. Kierkegaard, *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de filosofiske Smuler (Postfață neștiințifică definitivă la Fărăme filozofice)*.

⁹ Trezirea creștină (în engleză *Christian revival*) e o mișcare de reînnoire spirituală menită să retrezească credința

LIBRIS | We know books

cumplit de mare asemănare cu beția în masă a unei sărbători sacrificiale primitive. Dar liturghia nu e, în sine, păgână, iar iconoclasmul nu e numaidecât slujire adevărată a lui Dumnezeu. Biserica protestantă merge adesea prea departe în austeritatea ei. Ea supraestimează trezia spiritului omenesc. Ea se gândește prea puțin la faptul că el doarme cu drag, că apăsarea vieții de zi cu zi și a trupescului îl împovărează. De aceea, el trebuie scuturat ca un deșteptător ce s-a oprit. „Préparer la machine, incliner l'automate", spune Pascal¹⁰. Dacă liturghia pregătește spiritul pentru ascultarea cuvântului, atunci ea stăruie în strălucirea prezenței divine.

Biserica devine păgână și prin aceea că se izolează de lume. Cel „binecuvântat" separă strict domeniul sacral de „lumea" pierdută. El e înăuntru, ceilalți sunt în afară. Biserica devine oarbă la lume. Ea se simte bine și importantă în atmosfera evlaviei ei. Ea se ascunde după ferestre și uși închise de briza tăioasă a actualității. Ea uită tot mai mult să ia seama la semnele timpului. Orbită de „lumina veșnică" pe care și-a creat-o singură, nu mai observă că fulgerul veșniciei nu mai scapără peste acoperișul ei, ci peste cele mai îndepărtate meleaguri lumești. Așa că Biserica nu-i mai vorbește lumii. Ea cultivă un dialect sacral pe care nimeni din afară

adormită, devenită rutinieră. De factură protestantă, ea s-a dezvoltat îndeosebi în Statele Unite începând din secolul al XIX-lea, ținta ei fiind crearea unei pietăți vii, personale, existențiale.

¹⁰ „A pregăti mașina, a înclina automatul." Citat din *Cugetări*.

nu-l mai înțelege. Lumea nu mai simte că i se vorbește. Ea merge pe drumul ei.

Ici-colo, Biserica își dă seama că a pierdut legătura. Atunci ea vrea să devină dintr-odată actuală asimilându-se cu lumea. Ea se asociază cu puternicii acestei lumi, încearcă să țină pasul cu educația științifică, crede a se face iubită de tineri și de popor prin efecte ieftine. Prin aceasta, ea își pierde și ultima umbră de chemare. Prin diluarea modernistă, cuvântului i se răpește puterea, alianța cu finanțele, cu statul și cu burghezia duce la o totală înstrăinare de proletariat, ochii dulci făcuți poporului și tineretului le trezește celor cinstiți doar oroare. Dacă porțile Bisericii n-ar fi smulse mereu de o vijelie venită din cer, ea ar fi căzut de mult într-un păgânism plin de evlavie sau fără evlavie.

Dar catastrofa e totuși aici. Nu doar că ea exercită idolatria în trufașa ei orbire de sine; ea târăște lumea în cele mai sălbatice păgânisme și prin aceea că îi blochează cuvântului drumul spre lume. Chiar și cea mai răspândită formă a păgânismului din ziua de azi, divinizarea trupului și a puterilor pământești, e o reacție la ridicata în slăvi spiritualitate a Bisericii. „Luminătorul trupului este ochiul; de va fi ochiul tău curat, tot trupul tău va fi luminat. Iar de va fi ochiul tău rău, tot trupul tău va fi întunecat. Deci, dacă lumina care e în tine este întuneric, dar întunericul cu cât mai mult!"¹¹

¹¹ Citat din *Evanghelia după Matei*, 6, 22-23.

Creștinismul învață încă de tânăr să cunoască statul ca pe o putere ce revendică divinitatea, una care îl aruncă la fiare pe cel ce nu îi aduce jertfe de tămâie. Odată cu înălțarea creștinismului la rangul de religie de stat, începe confruntarea internă cu ideea de stat, care, în temeiul ideilor lui Pavel, duce la teoria clasică despre stat a Evului Mediu. Statul e o organizare lumească și juridică a intereselor devenită necesară prin căderea în păcat. Autoritatea publică e instaurată de Dumnezeu pentru a menține în ordine, prin lege și pedeapsă, societatea omenească. Ea stă sub stăpânirea spirituală a Bisericii. Așa cum luna își ia lumina de la soare, tot așa împăratul o ia pe a lui de la papă. Această exemplar de clară separare și ierarhizare a puterilor își află împlinirea vizibilă în *Divina Comedie* a lui Dante. Aici întrezărirea unei ordini a lumii a devenit imagine. În fața privirii noastre uimite, stau aici, frumos desfășurate, bine articulate, rânduielile și puterile care se îmbină în întregul „împărăției”: peisajul natal, misiunea istorică, comunitatea poporului, codul juridic, ierarhizarea categoriilor sociale, diversitatea neamurilor, obiceiurile venerabile. Dar sănătatea acestui corp al poporului, cu multe mădulare, depinde de faptul dacă puterile conducătoare rămân curate: conducătorul spiritual trebuie să reprezinte partea spiritului, fără a se lăsa orbit și zăpăcit de măreția și de puterea lumească; conducătorul lumesc trebuie să fie „șeful” întregului, fără a abuza de puterea lui lumească slăbind spiritul: fiindcă sensul imperiului nu stă în putere (puterea e

un simplu instrument), ci în misiunea spirituală. Dante Alighieri a văzut cu o privire ageră de ce Occidentul nu a ajuns la o realizare practică a acestei viziuni asupra lumii: de vină e Biserica; ea și-a arogat puterea lumească și avuția lumească și a trădat astfel conducerea ei spirituală.

Atunci când popoarele au rupt vraja autorității bisericești, autoritatea lumească a preluat conducerea supremă. Conștiința de sine abia trezită a națiunilor, care a prins o uimitor de vie expresie în canțona *Italia mea* a lui Petrarca și în figura Fecioarei din Orléans, s-a stins sub apăsarea puterii absolute a statului. A apărut o nouă divinizare a statului. Biserica a știut să se integreze cu abilitate. Pentru următoarele secole, formula „Pentru tron și altar”, cu un puternic accent pe primul cuvânt, a devenit devisa sacrală. Chiar și atunci când fațada barocă s-a prăbușit și atât autoritatea a statului, cât și a Bisericii a fost pusă sub semnul întrebării sub influența iluminismului, idolul a dăinuit în cazarma poliției care întruchipa statul. În realitate, puterea statului a crescut atât de groaznic încât vechiul Moloh absolut e un monstru stângaci pe lângă acest demon rafinat, care, în mod de neînțeles, îi vrăjește pe oameni pe căi nervoase subterane și irezistibile.

Dezvăluirile lui Benda despre *Trădarea intelectualilor* (*La trahison des clercs*) ne-au deschis ochii pentru multiplele forme de demonie a statului și de politicizare și militarizare a scriitorilor și gânditorilor moderni. Nașterea noilor divinități – Britannia, Gallia, Germania, Italia – pot fi explicate după aceeași schemă după care e înțeleasă nașterea oricăror idoli, ca transformare a legăturilor personale, vii,